

Прва византијска песникиња Касија, замало царица

www.pravoslovo.net

У средњовековној историји сачувано је неупоредиво више података о истакнутим мушкарцима, а далеко мање о женама. Тако ни повест Византијског царства није изузетак. Једна од најпознатијих и најнеобичнијих Византинки била је Касија или, како се још помиње у изворима, Касијана и Икасија. Она је била монахиња и песникиња, а живела је у 9. веку.

Покушај да се установи година њеног рођења, због низа потешкоћа које проистичу из оскудности и непотпуности сачуваних изворних података, поделио је савремене истраживаче. Тако поједини научници наводе да је Касија рођена 800. или 805. године, док други верују да је то било касније, око 810. године. А све указује да је светлост дана угледала у византијској престоници Цариграду. Према легенди, похрањеној у историјском спису Симеона Логотета, византијског писца из 10. stoleћа, а сачуваној и у неким каснијим изворима, Касија је као млада девојка учествовала у такмичењу невести међу којима је византијски цар Теофило (829-842) себи бирао будућу супругу. Реч је о својеврсном надметању у лепоти која може да се упореди са данашњим избором за најлепшу девојку. Остало је забележено да је Ефросина, удовица цара Михаила II Аморијца (820-829) и Теофилова маћеха, послала гласнике у све области Византијског царства са задатком да у Цариград доведу најлепше девојке. После извесног времена дванаест изабраних лепотица обрело се у царском дворцу. Онда је Ефросина дала Теофилу златну јабуку и рекла му да је поклони оној девојци која му се буде највише свидела.

У наставку ове бајковите приповести каже се да је међу кандидаткињама за будућу царицу била и једна племенита девојка заносне лепоте по имену Касија. Осим ње у најужи избор ушла је и Теодора, лепотица која је потицала из малоазијске области Пафлагоније. Млади цар, који је требало да се одлучи између њих две, нашао се пред тешком одлуком. Да би добио у времену, а можда и у намери да провери њихову проницљивост и, уопште, њихова схватања, Теофило их је изазвао изјавивши прилично безобзирно како се прича да од жена произлази зло. Неопходно је указати на чињеницу да је у средњовековном свету, па и у Византији као значајном делу тог света, став према женама у најмању руку био двојак. Он се колебао између две потпуно различите библијске личности модела: варљиве и заводљиве Еве, ђаволовог помоћника, с једне, и чисте и беспрекорне Марије, која је на свет донела Исуса Христа, с друге стране. Ова два међусобно искључива становишта према женама на најбољи начин илуструје позната

византијска пословица која каже: „Три су зла и три су добра на свету: ватра, жена и море”.

На ову Теофилову непријатну, па и прилично увредљиву оцену, млада али очигледно мудра Касија у првом тренутку донекле се помела. Али, она је веома брзо савладала збуњеност, прибрала се и оштроумно одговорила василевсу да је од жена произашло и оно најбоље. Овај језгровит и довитљив одговор, у нешто развијенијем облику, среће се касније још код једног византијског писца који тврди да је реч о спасењу света, о добру које је родила Пресвета Богородица. Увидевши оштрину Касијиних речи, Теофило је устукнуо. Јер млади византијски василевс био је последњи цар-иконоборац на цариградском престолу, и као противнику култа икона није могло да му се свиди величање мајке Исуса Христа. А можда му се није допала ни то да му будућа супруга буде тако бритка на језику. Зато је он јабуку дао Теодори. У вези с тим треба нагласити да су поједини истраживачи у неким писмима Теодора Студитског, чувеног оновременог монаха и богослова који је иступао против иконобораца, препознали алузију на младу Касију и њену приврженост иконопоштовању.

Колико се овој легенди, која је уз извесне, али не тако битне разлике сачувана у неколико извора, може веровати? С тим у вези ваља нагласити да се у античкој митологији среће избор најлепше девојке и мотив златне јабуке. Тако се, на пример, Парис, бирајући између богиња-лепотица какве су биле Хера, Атина и Афродита, одлучио за ову последњу и предао јој је златну јабуку. Већина савремених истраживача као веродостојну приповест о Теофиловом избору између Касије и Теодоре, али не искључује могућност да је при том не само изведена одређена уметничка стилизација догађаја о ком је реч, него и да је постојала извесна надградња приче.

Оваква такмичења девојака у Византијском царству, према сачуваним изворним подацима, била су уприличена неколико пута, углавном када су царице-мајке желеле да својим синовима овезбеде достојну супругу. Царичини повереници одашиљани су по целом Царству да траже одговарајуће невесте које су могле да одговоре царском идеалу. Обично су три кандидаткиње улазиле у најужи избор. Млади цар је оној која му се највише свидела даривао златну јабуку или прстен. Тако је, на пример, 788. године царица Ирина наговорила свог сина Константина VI да изабере Марију, унуку чувеног светитеља Филарета Милостивог. Штавише, прича се да је у потрази за снајом царица одредила узраст и висину, а такође и размере главе и дужину стопала будуће синовљеве супруге. Године 807. Ставракије, син и несуђени наследник василевса Нићифора I (802-811) изабрао је Теофано, већ удавану, али на брзину разведену. Као што смо видели цар Теофило је 830. године изабрао Теодору, а иста Теодора је 855. године приморала седамнаестогодишњег сина Михаила III да изабере Евдокију Декаполиту. Василије I Македонац (867-886) је 881. године сину и будућем цару Лаву VI Мудром (886-912) изабрао супругу Теофано. Неки научници сумњају у ово „такмичење невести” и мисле да је то литерарни обичај у византијској

књижевности 9. и 10. века. Додајмо да је слична и својеврсна „смотре невести” постојала и на средњовековном Западу, а у 17. столећу и у Русији .

Како било, али Касији није пошло за руком да постане византијска царица. Онда је васељенски патријарх Антоније I Касимат (821-837) венчао Теофила и Теодору. Догодило се то на велики црквени празник Педесетнице или на Духове, 5. јуна 830. године. Теодора је касније, после преране Теофилове смрти, постала регент њиховом малолетном сину Михаилу III (842-867) и успоставила је култ икона у Византији. На тај начин окончала је велику кризу у Царству, која је трајала више од сто година, а хришћанска црква прогласила ју је за светитељку. Успомена на блажену царицу Теодору слави се 11. фебруара.

После неуспеха на такмичењу за Теофилову изабраницу, Касија је подигла женски манастир у ком је примила монашки завет и прихватила испоснички начин живота. Занимала се филозофијом и до краја живота остала посвећена само Богу. Тачнији датум њене смрти није могуће установити, али се верује да се монахиња и песникиња Касија упокојила између 843. и 867. године. Међутим, сачувани су многи њени списи који речито сведоче о несвакидашњој обдарености ове византијске монахиње.

У прилично богатој писаној заоставштини умне духовнице Касије налази се велики број химни и епиграма. Још у византијско време она је била веома цењена, а потоњи учени људи су је уважавали. Тако је, на пример, Нићифор Калист Ксантопул, црквени писац друге половине 13. и првих деценија 14. века, укључио Касију у свој списак знаменитих поета-химнографа, раме уз раме са Теодором Студитским, Козмом Химнографом, Андријом Критским, Јосифом Химнографом, Георгијем Кипарским и другим.

Теодор Продром, водећи византијски песник средине 12. столећа, коментаришући канон на „Велику суботу” саопштава да је првобитни творац овог канона била једна песникиња. На основу усменог предања, он је забележио како је нека племенита и мудра девојка именом Касија саставила текст и написала одговарајућу музику. Касније, међутим, мелодија се поштовала као света, али је превладало мишљење да је недостојно да она буде повезана са текстом који је изашао из пера једне жене. Због тога су епископ Марко и песник Козма написали нови канон, при чему је први саставио четири, а други следећих пет од укупно девет ода.

Касијину писану заоставштину углавном чине две групе текстова - изреке, односно епиграми и химне. Изреке и епиграми по свом садржају могу да се уброје у дела која се баве моралним и етичким темама. Касијини епиграми били су римовани и као по правилу кратки и једноставни, схватљиви и лишени учених захтева, не прелазећи размере једног или два стиха. Као и остали песници 9. века, и Касија је следила Георгија Писиду, највећег византијског поету који је живео у првој половини 7. столећа.

Једна од честих тема Касијиних кратких књижевних форми је пријатељство. У тим епиграмима она је пуна хвале за умног, оданог и образованог пријатеља, а истинско пријатељство супротставља разметљивом и лажном.

**Стреми пријатељу умном као злата кеси
Од глупог, пак, напротив, бежи као од змије.**

**Кад пријатељ сретне пријатеља вољеног,
обрадује се тако снажно као да је нашао гомилу злата.**

**Богатство је бескорисно ако немаш пријатеља.
Воли све, али се немој поуздавати у све.
Као што је мрачна кућа лишена радости,
тако је и богатство без пријатеља.**

Мудра песникиња Касија, увек критички настројена и са изоштреним смислом да уочи све негативности, у својим епиграмима није мимоилазила ни поједине људске слабости. Она се нарочито обрушила на завист и жигосала ју је као једну од највећих човекових мана.

**Не дај ми, Христе,
да завидим до смрти,
већ ми дај да зависти
достојна будем.**

**Свако злопамтило је отворено завидно,
јер је злопамћење - мајка зависти!**

Касија се са посебним огорчењем окретала људској глупости и немилосрдно ју је извргавала руглу.

**Глупаку нема никаквог лека
Нема му помоћи - осим смрти.**

**Боље би ти било, глупаче, да се уопште ниси ни родио,
Или кад си се већ родио да ниси ходио земљом,
Него да си се одмах запутио у Ад.**

Песникиња није избегла ни размишљање о женама, поготово јер се радило о теми која је својевремено, приликом избора за супругу василевса Теофила, довела до њеног малог рата речима са младим царем:

**Рђаво је када је жена дивна и прекрасна,
Зато што има чар лепоте.
Када је жена зле нарави, неуљудна,
Зло постаје двоструко веће
Уколико је још и без лепоте.
Умерено зло је жена блистава споља
Јер лепота ипак даје утеху;
Када је, пак, жена и ружна
Жалосна је сасвим судба и тужан зао удес.**

Занимљиво је напоменути да велики број својих “наравоученија” виспрена монахиња почиње глаголом мрзети:

**Мрзим дужника који безбрижно спава.
Мрзим ћутање када је време да се говори.
Мрзим лажова који се размеће речима.
Мрзим облапорног који сакупља мрвице.
Мрзим оног који говори без допуштења.
Мрзим заводника када осуђује прељубника.
Мрзим оног који долази без позива.
Мрзим богатог који јадикује као да је сиромашан.
Мрзим сиромашног који се размеће богатством.**

Сачуван је и извештан број Касијиних епиграма који почињу са речју боље:

**Боље самоћа него лоше друштво.
Боље је претрпети пораз него однети недостојну победу.
Боље мало доброг законитог него највеће незакоње.**

Ако се зна да је тврдичлук једна од људских особина коју су писци од античких времена до наших дана радо исмевали, онда не треба да изненађује ни Касијин осврт на ову људску “несавршеност”:

**Тврдица бежи од пријатељских гозби.
Тврдица, када види пријатеља, скрива се и подучава слугу да лаже.
Тврдица сиромашне пријатеље осећа као терет.**

Проучаваоци византијске књижевности и други стручњаци који су се бавили изучавањем Касијиног књижевног дела наглашавају да неки њени стихови одишу

песимизмом и разочарањем, а многи од њих носе личну ноту и имају аутобиографске црте.

**Прихватај мирно срећу и несрећу,
Упавши у беду, подноси је храбро.
Када несрећник и злато нађе,
Он, узевши га, у невољу пада;
Срећник, пак, и када змију нађе,
Увек и корист и добит извлачи.**

Није на одмет указати на чињеницу да, упркос Касијином духовничком опредељењу, већина њених стихова носи световно обележје и само у ретким она испољава своју преданост вери:

**Монашки живот је испуњен спокојем.
Монашки живот је савршено непомућен.
Монах треба да има оборен поглед.
Монах треба да буде ослонац слабима.
Монашки живот је светионик за све.**

Историчари византијске књижевности, почев од великог Карла Крумбахера, „оца” немачке византологије и научника који је још крајем 19. века објавио Касијину писану заоставштину, постављају питање о томе колико су били оригинални њени епиграми. Даровита песникиња могла је да има на располагању готове зборнике изрека на које се ослањала као на неку врсту предлошка. Добро је познато да су још од античког доба афоризми сакупљани и слагани како по алафabetском редоследу, тако и по темама. Касија је, по свој прилици, из таквих зборника црпла обрасце за своје епиграме. Ипак, не треба заборавити да те изреке нису биле у стиховима, а Касијине, напротив, јесу, што им даје толико драгоцену црту оригиналности. Њени епиграми носе и особену личну ноту, али и несумњиву политичку незаинтересованост. Упадљиво је да у Касијиним кратким формама нема ниједне алузије на сукоб око култа икона, мада је она живела у време „другог таласа” иконоборства (815-843).

Касија умногоме пренебрегава правила античке метрике, а има и врло мало утицаја античких и византијских песника. Она, такође, веома мало пише о црквеној догматици и религији, а нигде непосредно не наводи Свето писмо. То је, уосталом, и било књижевно усмерење у византијској култури прве половине 9. века, које је, између осталог, означавало напуштање простора омеђеног искључиво верским темама и повратак световном животу.

Књижевно стваралаштво песникиње Касије није било ограничено само на изреке и епиграме. Из њеног пера, као што је речено, изашло је и неколико црквених химни за које је она не само писала текстове него и компоновала музику.

Византијска песникиња и монахиња нашла је своје место и у нашој литератури 19. века. Наиме, Милован Видаковић (1780-1841), први романописац у новијој српској књижевности, у једном одељку свог романа „Селим и Мерима”, објављеног 1839. године, доноси кратак Касијин животопис.

Радивој Радић
Недељни забавник